

УДК 902.6(4–11)“632.3”

НАРИС З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕВАЛУА-МУСТЬЄ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ольга ІГНАТЕНКО

*Кримський філіал Інституту археології НАН України
вул. Ялтинська, 2, Сімферополь, 95007, Україна
e-mail: olga.v.ignatenko@gmail.com*

Левалуа-мустьєрську проблематику на теренах Східної Європи досліджують уже близька 90 років, за цей час сформувалася широка джерельна база. В означеному регіоні пам'ятки із виразним левалуазьким компонентом утворюють дві територіально-хронологічні групи: Пруто-Дністерську та Кримську. Основний зміст проблеми полягає в кількісних і якісних характеристиках хроностратиграфічних, типологічних, технологічних дослідженнях та їхній інтерпретації. Різні підходи до інтерпретації археологічних колекцій зумовлені певною мірою “широким” та “вузьким” трактуванням левалуа. Останнім часом з'явилися перспективи нових розробок у галузі функціональної варіабельності левалуазьких індустрій, які, проте, не можливі без перегляду старих колекцій та уточнення й поповнення геохронологічної шкали регіону. Гостро постає питання кореляції різних методів техніко-типологічного аналізу.

Ключові слова: Східна Європа, середній палеоліт, левалуа-мустьє, історіографія, стратиграфія, хронологія, техніко-типологічна варіабельність.

Першу левалуа-мустьєрську пам'ятку на теренах Східної Європи дослідив Г. Бонч-Осмоловський. У 1928 р. С. Бібіков знайшов у гроті Шайтан-Коба стоянку з “ранньопалеолітичною індустрією, що наближається до класичної мустьєрської”. У 1929–1930 рр. Г. Бонч-Осмоловський повністю розкопав культурні нашарування в гроті і траншеї, що вела по схилу від грота до самої дороги. В процесі досліджень було виявлено багатий крем'яний та фауністичний матеріали¹. В узагальнювальній публікації, присвяченій підсумкам вивчення кримського палеоліту, Г. Бонч-Осмоловський уперше зазначив про два основні типи середньопалеолітичних індустрій: “нізньоашельські” з використанням двобічної техніки обробки кременю та “розвинені мустьєрські” з однобічними формами знарядь за наявності примітивних пластин і верхньопалеолітичних типів. До першого типу дослідник зачислявав індустрії типу Кіік-Коби, Ільської, Чокурчи,

---

© Ігнатенко О., 2010

¹ Колосов Ю. Г. Шайтан-Коба – мустьєрська стоянка Криму. – К., 1972. – С. 5.

порівнюючи їх зі стоянками типу Ля-Мікок у Західній Європі. До другого типу індустрій увійшла Шайтан-Коба, аналогію цьому комплексу Г. Бонч-Осмоловський вбачав у стоянці Абрі-Оді (Франція)².

Фактично одночасно зроблені перші знахідки в районі с. Молодове в Західній Україні, однак системні археологічні дослідження під керівництвом О. Черниша були започатковані лише в 1950-х роках³. Техніка обробки крем'яної сировини мустьєрських шарів Молодовських стоянок схарактеризована як левалуазька. О. Черниш порівняв колекції Молодового I з колекцією Шайтан-Коби та Бахчисарайської⁴. В Криму дослідження колекції Шайтан-Коби продовжив Ю. Колосов, який звернув увагу на типологічну єдність знахідок Шайтан-Коби, Молодового I і Молодового V та погодився з думкою О. Черниша про їхню схожість з матеріалами стоянки Ізвор у Румунії⁵.

У 40–50-х роках ХХ ст. на території Криму відкрито нові стоянки з виразним левалуазьким компонентом, досліджували які під керівництвом Д. Крайнова та О. Формозова⁶. На жаль, дослідникам не вдалось уникнути деяких помилок у ході польових робіт⁷. У 1970-ті–першій половині 1990-х років роботи з вивчення середнього палеоліту Криму перейшли на рівень узагальнення та переосмислення вже накопиченого матеріалу, продовжувалися пошуки нових палеолітичних місцезнаходжень⁸.

---

² *Бонч-Осмоловский Г. А.* Итоги изучения крымского палеолита // Труды II международной ассоциации по изучению четвертичного периода Европы. – М., 1934. – Вып. V. – С. 142–145.

³ *Черныш А. П.* Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I // Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – М., 1982. – С. 6–8.

⁴ Там же. – С. 57; *Грибович Р. Т., Мацкевой Л. Г., Пелецишин Н. А.* и др. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (Каменный век). – Киев, 1987. – 132 с.

⁵ *Колосов Ю. Г.* Шайтан-Коба – мустьерська стоянка Криму. – С. 132–134.

⁶ *Формозов А. А.* Исследования по каменному веку Крыма в 1956 году // КСИИМК. – 1959. – Вып. 73. – С. 39–47; *Его же.* Мустьерская стоянка Кабази в Крыму (Первый опыт изучения погребенных пещер в СССР) // СА. – 1959. – № XXIX–XXX. – С. 143–158; *Крайнов Д. А.* Бахчисарайская мустьерская стоянка // Исследование палеолита в Крыму (1879–1979): Сб. науч. тр. – Киев, 1979. – С. 106–133.

⁷ *Чабай В. П.* Средний палеолит Крыма. – Симферополь, 2004. – С. 42–43.

⁸ *Колосов Ю. Г.* Шайтан-Коба – мустьерська стоянка Криму. – 160 с.; *Его же.* Аккайские мустьерские стоянки и некоторые итоги их исследования // Исследование палеолита в Крыму (1879–1979). – С. 33–56; *Его же.* Мустьерские стоянки района Белогорска. – Киев, 1983. – 206 с.; *Его же.* Аккайская мустьерская культура. – Киев, 1986. – 223 с.; *Его же.* Алешин Грот – новая мустьерская стоянка в Крыму (предварительное сообщение) // Археол. альманах. – 1995. – № 4. – С. 75–80; *Колосов Ю. Г., Степанчук В. М., Чабай В. П.* Нові мустьерські стоянки Південно-Західного Криму // Археологія. – 1988. – Вип. 64. – С. 34–45; *Чабай В. П.* Классификация мустьерских индустрий Юго-Западного Крыма // Каменный век на

Водночас розширювалася джерелознавча база левалуа-мустьє Західної України зусиллями експедицій під керівництвом О. Черниша, а згодом О. Ситника⁹. У 2000-х роках з'явилися узагальнювальні праці з раннього і середнього палеоліту Західної України та Криму¹⁰.

У 1990–2000-х роках вивчення палеоліту, зокрема левалуа-мустьєрської проблематики Криму, перейшло на якісно новий рівень. З'явилися комплексні дослідження і публікації ключової стоянки Кабазі II, а також нових місцезнаходжень – Кабазі V, Карабі Тамчин¹¹.

Постійне поповнення джерельної бази зумовило розгортання жвавої дискусії навколо левалуа-мустьєрських пам'яток Східної Європи. Особливу увагу дослідників привертало і продовжує привертати питання про виділення

территории Украины. – Киев, 1990. – С. 54–63; Колосов Ю. Г., Степанчук В. Н., Чабай В. П. Ранний палеолит Крыма. – К., 1993. – 224 с.; Чабай В. П., Жук С. М. Раскопки палеолитической стоянки Кабази-II // Археол. исследования в Крыму. – Симферополь, 1994. – С. 267–271; Chabai V., Sitliviy V. The blade component in the Middle Paleolithic of the Ukraine: origin and evolution // Dossier de documentation archéologique. – Paris, 1994. – N 18. – P. 161–177.

⁹ Ситник А. С. Мустьєрская стоянка Пронятин и ее место в палеолите Восточной Европы // Археол. альманах. – 1994. – № 3. – С. 101–120; Його ж. Шлях розвитку левалуазьких індустрій України // Археол. альманах. – 1996. – № 5. – С. 75–84; Ситник О., Богущький А. Палеоліт Поділля: Великий Глибочок I. – Львів, 1998. – 143 с.

¹⁰ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – Львів, 2000. – 372 с.; Степанчук В. Н. Нижний и средний палеолит Украины. – Черновцы, 2006. – 464 с.

¹¹ The Paleolithic of Crimea. The Middle Paleolithic of Western Crimea, vol. 1 / Ed. Marks A. E., Chabai V. P. // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – 1998. – N 84. – 383 p.; The Paleolithic of Crimea. The Middle Paleolithic of Western Crimea, vol. 2 / Ed. Chabai V. P., Monigal K. // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – 1999. – N 87. – 249 p.; Chabai V. The Evolution of Western Crimean Mousterian Industry // Central and Eastern Europe from 50,000 to 30,000 BP. – Mittman – 2000. – P. 196–211; Yevtushenko A., Burke A., Ferring C. R. et al. Karabi Tamchin: The Middle Paleolithic site in Crimean Mountains // Proceedings of the Prehistoric Society. – 2003. – Vol. 69. – P. 137–159; Евтушенко А. И. Многослойная стоянка Караби Тамчин: технико-типологическая характеристика комплекса // Варіабельність середнього палеоліту України: Матеріали круглого столу 11–12 листопада 2002 р. – К., 2003. – С. 207–243; The Paleolithic of Crimea. The Middle Paleolithic and Early Upper Paleolithic of Eastern Crimea, vol. 3 / Ed. Chabai V. P., Monigal K., Marks A. // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – 2004. – N 104. – 482 p.; Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. Chabai V., Richter J., Uthmeier Th. – Simferopol-Cologne, 2006. – Vol. 2. – 442 p.; Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. Chabai V., Richter J., Uthmeier Th. – Simferopol-Cologne, 2007. – Vol. 3. – Part 1. – 128 p.; Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. Chabai V., Richter J., Uthmeier Th. – Simferopol-Cologne, 2008. – Vol. 3. – Part 2. – 538 p.

археологічних культур¹², територіально-хронологічних груп¹³, споріднених комплексів¹⁴. Сьогодні об'єднати комплекси з левалуазьким компонентом Пруту, Дністра і Криму одним терміном вдалося В. Чабаю, який запропонував поняття левалуа-мустьєрського технокомплексу Східної Європи¹⁵.

В історіографії левалуа-мустьєрської проблематики Східної Європи виділяють три головні напрями – дослідження зі стратиграфії і хронології, розробки з типології і технології.

Базовими левалуа-мустьєрськими стоянками Західної України є Молодове I (шари 4, 5), Молодове V (шари 11, 12), Єзупіль I (шар III), Пронятин, Ігровиця I (шар II), Великий Глибочок I (шари IIIа, IIIб), Буглів V (шар II).

У Криму комплексами з більш-менш виразним левалуазьким компонентом є Кабазі I, Кабазі II (горизонти А3А-IIА/1), Кабазі V (пачка горизонтів III/3, культурний шар IV), Холодна Балка, Шайтан-Коба I (верхній шар), Шайтан-Коба IV, Бахчисарайська, Карабі Тамчин (культурні шари II/2, III), Заскельне V (культурні шари II, III), Альошин Грот (горизонт II), Заскельне VI (культурні шари II, IIIа, IV), Пролом II (шари II–IV).

Стратиграфія і хронологія

Стратиграфія наведених пам'яток та умови залягання археологічних відкладів опубліковані та добре відомі. Проте є декілька проблемних моментів у геохронологічних дослідженнях.

Стратиграфічна позиція комплексів Молодового I, Молодового V з погляду їхньої гомогенності не викликає сумнівів, однак залишилося питання зіставлення стратиграфічної колонки з абсолютною шкалою дат. Культурний шар 4 стоянки Молодове I за радіовуглецевим методом (зразки вугілля з вогнища одного з жителів) отримав дату >44 000 років тому¹⁶. Радіовуглецевий вік шару 11 Молодове V – >40 300 років, шару 12 – >45 600 років тому¹⁷.

¹² Див. напр.: Колосов Ю. Г., Степанчук В. Н., Чабай В. П. Ранній палеолит Криму. – С. 155–179; Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 336–341.

¹³ Чабай В. П. Территориально-хронологические группы леваллуа-мустьерских памятников Восточной Европы // Археология и палеоэкология Евразии / Отв. ред. А. П. Деревянко, Т. И. Нохрина. – Новосибирск, 2004. – С. 192–200.

¹⁴ Див. напр.: Черныш А. П. Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I. – С. 57; Колосов Ю. Г. Шайтан-Коба – мустьерська стоянка Криму. – С. 132–134; Степанчук В. Н. Нижний и средний палеолит Украины. – С. 120–125.

¹⁵ Чабай В. П. Крым в контексте variability среднего палеолита Восточной Европы // Variability среднего палеолита Украины. – С. 78–105.

¹⁶ Черныш А. П. Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I. – С. 57.

¹⁷ Грибович Р. Т., Мацкевой Л. Г., Пелецишин Н. А. и др. Археология Прикарпатья, Вольны и Закарпатья (Каменный век). – С. 23.

Навряд чи ці дати сьогодні багатого варті. Геологічний вік мустьєрських поселень Молодове I, V I. Іванова визначила фіналом інтерстадіалу Брьоруп¹⁸ (MIS 5c-5b). Нові дослідження стратиграфічних умов стоянки Молодове V, проведені на початку 2000-х років групою дослідників, зумовили серйозні зміни уявлення про геологічний вік середньопалеолітичних шарів. На підставі комплексних досліджень літологічний горизонт 6 стратиграфічної колонки Молодове V, що вміщує археологічні шари 11, 12a та частково 12, віднесено до першої половини середнього пленігліціалу¹⁹, тобто не раніше інтерстадіалу Моерсхоофд (MIS 3). У світлі нових досліджень можливе й переосмислення хронологічного положення мустьєрських шарів Молодового I.

Що стосується інших деяких ключових левалуа-мустьєрських пам'яток заходу України, то одна з головних проблем – нема органічних залишків, придатних для датування. Тому абсолютний вік археологічних горизонтів визначали термолюмінесцентним методом. Перші спроби датування шару III Єзуполя I дали результат 155±11 тис. років, що навряд чи можна вважати успіхом, враховуючи геологічну позицію комплексу²⁰. Останні дослідження дещо відкоригували час акумуляції седиментів, згідно з ними, третій шар Єзуполя I має вік 108±17 або 112±11,2 ка ВР²¹. Ці дати загалом збігаються з результатами геостратиграфічних досліджень, за якими шар III належить до нижньої частини горохівського педокомплексу, що акумулювалася в інтергліціальних умовах²². Отже, зачислення нижнього археологічного горизонту до останнього інтергліціалу є сьогодні більш-менш сталим. Подальшого уточнення потребує хронологічна позиція Ігровиці I (шар II) та Бугліва V (шар II), які за ТЛ методом отримали дати 135±9 тис. та 140±12 тис. років тому, відповідно²³. Такі результати не узгоджуються з геологією пам'яток. Адже шар II Ігровиці I залягає в надгорохівській соліфлюкційній пачці, що пов'язана із ранньовюрмським зледенінням²⁴. Шар II Бугліва V залягає безпосередньо на неогенових пісках, а, з іншого боку, відклади, що

¹⁸ Грибович Р. Т., Мацкевой Л. Г., Пелецишин Н. А. и др. Археология Прикарпатья, Вольни и Закарпатья (Каменный век). – С. 22; Іванова И. К. Геология и палеогеография мустьерского поселения Молодова I // Молодова I. Уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – М., 1982. – С. 223.

¹⁹ Haesaerts P., Borziak I., Chirica V. et al. The East Carpathian Loess Record: a Reference for the Middle and Late Pleniglacial Stratigraphy in Central Europe // Quaternaire. – 2003. – N 14(3). – P. 171–172.

²⁰ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 252–253, 317.

²¹ Łanczont M., Fedorowicz S., Kusiak Ja. et al. TL age of loess deposits in the Yezupil I Palaeolithic site on the upper Dniester River (Ukraine) // Geologija. – 2009. – Vol. 51. – N 3–4(67–68). – P. 94.

²² Ibid. – С. 90–93.

²³ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 144, 199.

²⁴ Там само. – С. 143–144.

вміщують археологічний шар, перекривають світло-коричневі супіски, які мають абсолютну дату за ТЛ методом 50 ± 5 тис. років тому²⁵. Тобто стратиграфічна колонка Бугліва V, що вміщує археологічні шари, не є повною. У випадку Ігровиці абсолютна дата ще й не відповідає техніко-типологічному вигляду індустрії, адже автор розкопок дійшов висновку, що “поселення культурного шару II Ігровиці I належить до кола левалуазьких, пластинчастих, малофасетованих, середньомасивних індустрій [...] фінально-мустьєрського часу”²⁶.

Найповнішою стратиграфічною колонкою Західної України є колонка Великого Глибочка I. Серія дат, отримана щодо Великого Глибочка I, добре співвідноситься зі стратиграфічними дослідженнями²⁷. Однак середньопалеолітичні шари ШБ та ША, що мають левалуазький компонент, представлені невеликими зібраннями артефактів. Причому матеріали шару ШБ “частково перевідкладені”, а крем’яні рештки культурного горизонту ША “залагають вперемішку із матеріалами головного пізньопалеолітичного шару II”²⁸.

Для Західної України також існує проблема кореляції регіональної (місцевої) та загальноукраїнської хроностратиграфічних шкал. На підставі досліджень М. Веклича, А. Богуцького та інших О. Ситник погоджується із кореляцією Коршівського викопного ґрунтового комплексу із Кайдацьким етапом, який, на думку дослідника, співвідноситься з середньоплейстоценовими відкладами киснево-ізотопної стадії 7. Шар ШБ Великого Глибочка I, що залагає в надтернопільській соліфлюкційній пачці, яка, як уважають науковці, збігається з Тясминівським етапом, віднесено до MIS 6²⁹. Проте, згідно з останніми розробками геобіостратиграфічної шкали для України, Кайдацький етап співвідноситься з Мікулинським міжльодовиков’ям, початком верхнього плейстоцену (MIS 5e–MIS 5d) і датований хронологічним інтервалом 130–110 тис. років тому³⁰. Ці розробки

²⁵ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 198–199.

²⁶ Там само. – С. 147.

²⁷ Boguckij A. B., Łanczont M., Łacka B., Madeyska T., Sytnyk O. Age and the palaeoenvironment of the West Ukrainian palaeolithic: the case of Veliky Glybochok multi-cultural site // Journal of Archaeological Science. – 2009. – N 36. – P. 1376–1389.

²⁸ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 119.

²⁹ Богуцький А., Ситник О., Дмитрук Р. Стратиграфія пам’яток середнього палеоліту Поділля і Прикарпаття // Варіабельність середнього палеоліту України. – С. 76; Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 16; Його ж. Ранні левалуазькі індустрії України: нижні шари Великого Глибочка I // Варіабельність середнього палеоліту України. – С. 175, 179.

³⁰ Герасименко Н. П. Розвиток зональних ландшафтів четвертинного періоду на території України: Автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – К., 2004. – С. 18–19.

прийняті як базові для хроностратиграфічних побудов у палеолітичних дослідженнях у Криму³¹.

У Криму проблеми стратиграфії левалуа-мустьєрських комплексів переважно пов'язані, по-перше, з явищем палімпсеста поселень та, по-друге, з методикою археологічних досліджень, однак не вичерпуються цим.

Ефект “palimpsest” виникає за умов чергового заселення тієї самої житлової поверхні іншою групою гомінідів, що уможливорює повторне використання залишків попереднього поселення, а також механічне змішування техніко-типологічно різних комплексів, оскільки нема стерильного прошарку. Прикладом “palimpsest” поселення з левалуа-мустьєрською індустрією є горизонт II/8 у Кабазі II³². Культурний шар IV у Кабазі V також є палімпсестом, до того ж, у його індустрії зафіксовано незначну домішку мікоксських артефактів³³. Загалом мікоксські потужні (до 40 см) культурні шари II, III в Заскельному V та культурні шари II, IIIa, IV в Заскельному VI містять левалуазькі нуклеуси та левалуазькі сколи з доцентровим ограненням³⁴, тобто мають змішаний характер мікоксських та левалуазьких техніко-типологічних ознак.

Цілою групою пам'яток у Криму представлені негомогенні комплекси з левалуазьким компонентом. До них належать Кабазі I, Холодна Балка, Бахчисарайська, Альошин Грот.

Бахчисарайську стоянку досліджував Д. Крайнов. У ході робіт на стоянці було виявлено 12 літологічних горизонтів. У розкопах та шурфі знайдено загалом три культурні шари. Культурний шар II в різних розкопах залягав у різних літологічних горизонтах; шар III було приурочено до двох літологічних горизонтів³⁵. З огляду на таке подання результатів стратиграфічних досліджень залишилася невизначеною кількість “других” та

³¹ Chabai V. Kabazi II: stratigraphy and archaeological sequence // Kabazi II: The Last Interglacial Environment & Subsistence. The Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2005. – Vol. 1. – P. 10–35; Chabai V. The Western Crimean Mousterian and Micoquian at Kabazi II, Units A, II, IIa and III: Environment, Chronology and Artefacts // Kabazi II: The 70000 Years Since the Last Interglacial. The Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2006. – Vol. 2. – P. 1–36.

³² Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 214–215.

³³ Chabai V. Kabazi V, Unit IV: Western Crimean Mousterian // Paleolithic Sites of Crimea / Ed. V. Chabay, J. Richter, T. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2008. – Vol. 3. – Part 2. – P. 395–426.

³⁴ Колосов Ю. Г. Аккайские мустьєрские стоянки и некоторые итоги их исследования. – С. 40–46; Колосов Ю. Г., Степанчук В. Н., Чабай В. П. Ранний палеолит Крыма. – С. 77–88; Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 76.

³⁵ Крайнов Д. А. Бахчисарайская мустьєрская стоянка. – С. 106–133.

“третіх” культурних шарів, а знайдені в них археологічні комплекси не можна вважати гомогенними³⁶.

Розкопками пам’яток Кабазі I та Холодна балка керував О. Формозов. Обидва об’єкти було досліджено як одношарові стоянки. На підставі стратиграфії Кабазі I, що є похованим гротом³⁷, В. Чабай дійшов висновку, що літологічні відклади вміщали щонайменше два археологічні горизонти – підобвальний та надобвальний³⁸. Стосовно Холодної Балки, яка є добре стратифікованою пам’яткою, проте з невідомих причин розкопана як одношарова³⁹, надалі висловлювалась думка про наявність не менше чотирьох археологічних горизонтів⁴⁰.

Альошин Грот відкрито та досліджено Ю. Колосовим і В. Степанчуком у 1990-х роках. Автори розкопок у підобвальній товщі козирка скельного навісу виявили чотири “інсітних” горизонти залягання археологічного матеріалу⁴¹. На думку В. Чабая, монотонність відкладів, кут їхнього залягання та наявність у всій товщі еродованого й обкатаного вапнякового уламкового матеріалу свідчить про їхній делювіальний характер. Тобто пачка седиментів Альошиного Грота утворилася внаслідок знесення частини відкладів з краю площадки грота Заскельне V в часи існування там поселень шару II⁴².

Отже, підсумовуючи стратиграфічну ситуацію на кримських пам’ятках, можна сказати, що тут досі є проблема відокремлення гомогенних комплексів від механічно (ефект “palimpsest” та/або порушення методики археологічних досліджень) змішаних. Причиною розмаїття поглядів на типологічну варіабельність левалуа-мустьєрських індустрій Криму є, зокрема, саме дискусія навколо гомогенності низки комплексів⁴³.

У галузі абсолютної хронології останнім десятиліттям досягнуто значних успіхів. Для палеолітичних пам’яток Криму кількість абсолютних

³⁶ Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 43.

³⁷ Формозов А. А. Мустьерская стоянка Кабазы в Крыму. – С. 146–149.

³⁸ Чабай В. П. Ранний палеолит юго-западного Крыма: Автореф. дисс... канд. ист. наук. – Киев, 1991. – 18 с.

³⁹ Формозов А. А. Исследования по каменному веку Крыма в 1956 году. – С. 39–40.

⁴⁰ Чабай В. П. Ранний палеолит юго-западного Крыма. – 18 с.

⁴¹ Колосов Ю., Степанчук В. Новый тип среднѳпалеолитической индустрии у Схѳдному Крыму // ЗНТШ. – 1998. – Т. ССXXXV. Праці Археол. комісії. – С. 39–41.

⁴² Чабай В. П. Особенности перехода от среднего к позднему палеолиту в Крыму // STRATUM plus. – 2000. – № 1. – С. 70.

⁴³ Див. напр.: Колосов Ю., Степанчук В. Новый тип среднѳпалеолитической индустрии у Схѳдному Крыму. – С. 38–61; Степанчук В. Средний палеолит Крыма. Индустриальные традиции вюрмского времени: многообразия проявлений, возможные причины вариабельности // Vita Antiqua. – К., 1999. – С. 22–23; Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 42–49.

дат сягає сотні⁴⁴. З іншого боку, існують левалуа-мустьєрські пам'ятки, які потребують хронологічних досліджень. Передусім до них належить Шайтан-Коба I, ще не вичерпані можливості хронологічних розробок для Карабі Тамчин⁴⁵.

Сенсаційні дані, отримані під час визначання абсолютного віку нової стоянки Шайтан-Коба IV, також потребують подальшого уточнення, взаємоперевірки різними методами датування та біостратиграфічних досліджень. Даних, які опубліковані сьогодні, не достатньо для того, щоб робити будь-які висновки з приводу переосмислення хронології середнього палеоліту Криму. Про попередній характер нових даних наголошує сам автор розкопок В. Степанчук⁴⁶.

Також в абсолютній хронології кримських пам'яток нещодавно з'явилася проблема “короткої” та “довгої” шкал відліку дат. Особливо актуальне це питання для Кабазі V⁴⁷. “Короткій” шкалі відповідають дати, отримані радіовуглецевим та ESR методами. “Довга” шкала утворена TL, U-series та OSL показниками. Різниця між ними дуже суттєва. За “короткою” шкалою відклади Кабазі V акумулювалися в період MIS 3, згідно з “довгою”, формування відкладів стоянки припадало на MIS 4 або навіть MIS 5. Усе ж таки пріоритет віддають результатам C¹⁴, AMS і ESR датувань, які не суперечать даним біостратиграфічних досліджень. Існування подібної подвійної шкали можливе й для пам'яток Західної України, адже вони продатовані переважно TL методом, як вже зазначено вище⁴⁸.

Отже, сьогодні існує проблема кореляції місцевих хроностратиграфічних схем між собою, поповнення їх абсолютними датами, що необхідне для уточнення та порівняння хронологічних позицій комплексів (табл. 1). Продовження цих досліджень відкриває шлях новим теоретичним побудовам, у тому числі щодо припущення міграційних процесів.

Типологія артефактів

Типологічний нарис левалуа-мустьєрських комплексів Східної Європи насамперед залежить від типологічних підходів, обраних дослідниками.

⁴⁴ Chabai V. Kabazi V in the Context of the Crimean Middle Palaeolithic // *Paleolithic Sites of Crimea* / Ed. V. Chabai, J. Richter, T. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2008. – Vol. 3. – Part 2. – P. 509–524.

⁴⁵ Евтушенко А. И. Многослойная стоянка Караби Тамчин. – С. 220–221

⁴⁶ Степанчук В. М., Ковалюх М. М., Ван Дер Пліхт Й. Радіовуглецевий вік пізньоплейстоценових палеолітичних стоянок Криму // *Кам'яна доба України*. – 2004. – Вип. 5. – С. 5–6.

⁴⁷ Housley R. A., Sanderson D. C. W., Burbidge Ch. I. et al. Luminescence Analyses (OSL and TL) and AMS Radiocarbon Determinations from Kabazi V // *Paleolithic Sites of Crimea* / Ed. V. Chabai, J. Richter, T. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2007. – Vol. 3. – Part 1. – P. 67.

⁴⁸ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 317.

О. Черниш описав типологію молодовських індустрій за своєю власною схемою, яка близька до схеми, розробленої Ф. Бордом. Безумовними плюсами є досить детальна класифікація нуклеусів та знарядь праці. Для шару 4 стоянки Молодове I групи нуклеусів виділені за такими ознаками: морфологія, кількість ударних площадок, спосіб експлуатації робочої поверхні нуклеуса (пласке та об'ємне розколювання). З одного боку, це була правильна тактика з погляду якомога повнішого опису цієї групи артефактів, з іншого, – для виділення групи не застосовували співвідношення всіх трьох ознак, а лише однієї чи двох⁴⁹. Це призвело до того, що структура нуклеусів не є до кінця впорядкованою та легкою для сприйняття. Добре розроблена класифікація ударних площадок відщепів, фактично вона не змінилася в сучасних схемах опису артефактів⁵⁰. О. Ситник також дотримується власної системи опису типологічної структури артефактів, яка переважно ґрунтується на типологічній схемі Ф. Борда, доповненій розробками В. Гладиліна⁵¹. Для опису матеріалів Шайтан-Коби Ю. Колосов використав тип-лист Ф. Борда, у цьому разі додатково виділено декілька типів знарядь, яких не було в схемі французького дослідника⁵².

На початку 1990-х років В. Чабай застосував класифікацію В. Гладиліна для аналізу артефактів середньопалеолітичних індустрій Південно-Західного Криму⁵³. Згодом В. Чабай та Ю. Демиденко проаналізували та узагальнили систему класифікації В. Гладиліна, тип-лист Ф. Борда, розробки А. Маркса (attribute analysis) та багатьох інших учених, унаслідок чого з'явилася нова вдосконалена система класифікації артефактів, яку успішно використовують, у тому числі для опису левалуа-мустьєрських індустрій Криму. Ця система дає змогу розглядати типологічні характеристики кожного артефакту за багатьма морфологічними та метричними ознаками⁵⁴.

Звичайно, що факт опрацювання левалуа-мустьєрських комплексів Східної Європи за різними типологічними схемами помітно ускладнює їхнє порівняння. Незважаючи на такі обставини, всі дослідники погоджуються з типологічною спорідненістю левалуа-мустьєрських індустрій Західної

⁴⁹ Черныш А. П. Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I. – С. 35–53.

⁵⁰ Там же. – С. 42.

⁵¹ Bordes F. Typologie du Paléolithique ancien et moyen. – Bordeaux, 1988. – 226 p.; Гладилін В. Н. Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. – Киев, 1976. – 232 с.; Ситник О. С. Шлях розвитку левалуазьких індустрій України. – С. 76.

⁵² Колосов Ю. Г. Шайтан-Коба – мустьєрська стоянка Криму. – С. 23.

⁵³ Чабай В. П. Классификация мустьерских индустрий Юго-Западного Крыма // Каменный век на территории Украины. – Киев, 1990. – С. 54–63; *Его же*. Ранний палеолит юго-западного Крыма. – 18 с.

⁵⁴ Chabai V., Demidenko Yu. The Classification of Flint Artifacts // Études et Recherches Archéologiques de L'Université de Liège. – 1998. – № 84. – P. 31–52.

України та Криму. Незалежно від класифікаційної схеми, наявність черепахоподібних нуклеусів, левалузьких сколів із доцентровим ограненням, перевага простих форм знарядь (скребел-ножів та гостроконечників) над всіма іншими є найпомітнішими та найважливішими ознаками левалузьких індустрій. Однак, на жаль, перерахованих рис комплексів недостатньо для проведення поглибленого аналізу.

Відправним пунктом розбіжностей у підрахунках індексу левалуа типологічного для різних комплексів було і є розуміння левалуа в “вузькому” чи “широкому” плані. Ю. Колосов, О. Ситник, В. Степанчук прийняли широке трактування левалуа, що передбачає зачислення до левалуа пластин із паралельним та конвергентним ограненням, що отримані з нуклеусів з необ’ємною робочою поверхнею⁵⁵. В. Чабай, Ю. Демиденко, О. Євтушенко та В. Усик підтримують “вузьке” трактування левалузького методу, проявами якого в типологічному аналізі є віднесення до левалузьких черепахоподібних нуклеусів та сколів із доцентровим та біпоздовжньо-перехресним огрануванням⁵⁶. Зазначимо, що йдеться про левалуа-мустьєрські пам’ятки Східної Європи, де вістреве левалуа не мало значного поширення, тому не розглядаються питання левалузьких вістрів та пов’язаних із ними нуклеусів. У сучасних дослідженнях намітилася тенденція відходу від підрахунків типологічних індексів: “Индекс леваллуа имеет ограниченное применение. Он напрямую зависит не только от традиций расщепления, но и от типа памятника (лагерь, стоянка и т. д.), раскопанного участка, а также, в некоторых случаях, может отражать доступность, качество и форму сырья. Индекс леваллуа применим только при сравнении однотипных памятников со сходным по всем параметрам сырьем”⁵⁷.

Ще одною актуальною проблемою досліджень левалуа-мустьєрських комплексів є характеристика набору знарядь. По-перше, не всі дослідники зачисляли до цієї категорії артефактів тільки сколи із вторинною обробкою. Ю. Колосов, услід за Ф. Бордом, уважав доцільним включати в

⁵⁵ Колосов Ю. Г. Шайтан-Коба – мустьєрська стоянка Криму. – 160 с.; Ситник А. С. Мустьєрская стоянка Пронятин и ее место в палеолите Восточной Европы. – С. 101–120; Степанчук В. Н. Нижний и средний палеолит Украины. – 464 с.

⁵⁶ Chabay V., Sitaliy V. The Periodization of Core Reduction Strategies of the Ancient, Lower and Middle Palaeolithic // Prehistoire Europeene. – 1993. – Vol. 5. – P. 9–88; Demidenko Yu. E. Kabazi V, Sub-Unit III/3: Western Crimean Mousterian Assemblages // Paleolithic Sites of Crimea / Ed. V. Chabay, J. Richter, T. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2008. – Vol. 3. – Part 2. – P. 211–274; Usik V. The Problem of the Levallois Method in Level II/8 of Kabazi II. – P. 143–168; Євтушенко А. И. Многослойная стоянка Караби Тамчин. – С. 207–243; Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 49–61.

⁵⁷ Нехорошев П. Е. Технологический метод изучения первичного расщепления камня среднего палеолита. – СПб., 1999. – С. 28.

категорію знарядь левалуазькі вістря без вторинної обробки⁵⁸. Близько 30 % знарядь Пронятина, за О. Ситником, належать до цієї групи артефактів лише на підставі слідів використання у трудових операціях, однак не мають вторинної обробки⁵⁹. Не достатньо уваги дослідники приділяють опису ретуші та її локалізації. Загалом нема єдиної схеми опису типів знарядь та їхньої морфології для всього регіону. В різних публікаціях трапляється різна термінологія, що не сприяє виявленню специфічних рис подібності чи, навпаки, розбіжності наборів знарядь різних пам'яток.

Технологія

Дослідники левалуа-мустьєрської проблематики по-різному трактують питання реконструкції технології розщеплення сировини. По-перше, це пов'язано з дискусією навколо розуміння самого поняття “левалуа”, а, по-друге, із можливістю по-різному характеризувати одні і ті ж самі артефакти, оскільки нема переконливих аргументів на користь тих чи інших схем розщеплення; наприклад, даних ремонту.

О. Ситник дотримується розуміння та схеми реконструкції левалуазького розщеплення, запропонованого Е. Боедою⁶⁰, що передбачає можливість отримання левалуазької заготовки *recurrent* методами⁶¹. В. Усик, навпаки, вважає, що метод левалуа – це метод виробництва, спрямований на отримання з робочої поверхні нуклеуса за один цикл підготовчих операцій однієї, максимум двох заготовок, кожна з яких знімають з індивідуальної, спеціально підготовленої робочої площадки⁶². В. Чабай зачисляє до левалуазьких класичний черепахоподібний метод та метод Біаш. Застосування методу Біаш на кримських стоянках, а також питання існування його як самостійного методу є предметом дискусії між В. Усиком та В. Чабаям⁶³. В. Сітливий загалом підтримує версію В. Чабая про застосування методу Біаш, проте вважає його одним з “*recurrent*” методів⁶⁴.

⁵⁸ Колосов Ю. Г. Шайтан-Коба – мустьєрська стоянка Криму. – С. 24.

⁵⁹ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 330.

⁶⁰ Див. напр.: Boeda E. De la Surface au Volume Analyse des Conceptions des Debitages Levallois et Laminaire // Memoires du Musee de Prehist. d'Ile-de-France. – 1990. – N 3. – P. 63–68; Boeda E., Geneste J.-M., Meignen L. Identification de Chaines Operatoires Lithiques du Paleolithique Ancien et Moyen // Paleo. – 1990. – Vol. 2. – N 1. – P. 43–80.

⁶¹ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 74.

⁶² Усик В. И. Варианты метода леваллуа среднепалеолитических индустрий Украины (по материалам ремонта) // Вариабельність середнього палеоліту України. – С. 34.

⁶³ Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 49–55.

⁶⁴ Sitlivy V., Zieba A. Eastern and Central Europe before 30 kyr BP: Mousterian, Levallois and Blade Industries // The Palaeolithic Sites of Crimea / Ed. V. Chabai, J. Richter, Th. Uthmeier. – Simferopol; Cologne, 2006. – Vol. 2. – P. 362.

Незважаючи на різницю в поглядах на визначення змісту техніки левалуа, всі дослідники погоджуються із застосуванням близьких технічних прийомів у левалуа-мустьєрських шарах Молодове I, Молодове V та Кабазі II. В. Усик особливо наголошує на геометричності розташування допоміжних ударних площадок левалуазьких нуклеусів Молодового V, шар 11, 12, 12а, та Кабазі II, горизонт II/8. На його думку, така морфологія нуклеусів зумовлювала значну роль білатеральної та дистальної підготовки робочої поверхні й відповідно відобразилася на огрануваннях дорсальних поверхонь сколів⁶⁵.

Є група ознак, що їх визнають усі дослідники. Можна сказати, ці ознаки є обов'язкові для визначення в кожному комплексі знахідок. Насамперед ідеться про індекси фасетажу та пластин. Ці дві ознаки були і є важливими технічними показниками, що дають змогу порівнювати між собою левалуазькі індустрії.

Проблема варіабельності левалуа-мустьє Східної Європи

На підставі хроностратиграфічних та техніко-типологічних досліджень запропоновано декілька узагальнювальних побудов для інтерпретації левалуа-мустьєрських індустрій регіону. Традиційно, ще за часів Радянського Союзу, вважали за доцільне використовувати еволюціоністський підхід⁶⁶. Згодом почала переважати тенденція виділення середньопалеолітичних культур та їхніх варіантів⁶⁷. Сьогодні є різні трактування, що об'єднують левалуа-мустьєрські індустрії Східної Європи за різними принципами.

За О. Ситником шлях розвитку левалуа-мустьєрських індустрій заходу України відбувався за такою схемою: відщепне протолевалуа пізньоашельської доби (Великий Глибочок I, шар III; Буглів V, шар I) – відщепне левалуа мустьєрської доби (Пронятин, Тернопіль I та ін.) – пластинчасте левалуа мустьєрської доби (Молодовські мустьєрські горизонти, Єзупіль I, шар III) – постлевалуазькі індустрії (Ігровиця I, шар II, можливо, Буглів V, шар II). У межах пластинчастого левалуа мустьєрської доби виділяють Молодовську археологічну культуру, яка об'єднує “генетично пов'язані первісні колективи, які проживали на значній території (Північно-Західне Поділля і Подністров'я) у конкретний геологічний період (ймовірно, початок вюрму I), еволюціонували у часі і просторі”, використовували єдину (левалуазьку) технологію розщеплення⁶⁸.

⁶⁵ Усик В. И. Варианты метода леваллуа среднепалеолитических индустрий Украины (по материалам ремонта). – С. 37–40.

⁶⁶ Див.: Бонч-Осмоловский Г.А. Итоги изучения крымского палеолита. – С. 114–183.

⁶⁷ Чабай В. П. История і методи досліджень типологічної варіабельності середнього палеоліту Криму. – С. 8–9.

⁶⁸ Ситник О. С. Середній палеоліт Поділля. – С. 326–341.

В. Степанчук розробив трискладову схему класифікації пам'яток середнього палеоліту України: індустрія–індустрійна традиція–технокомплекс. Під індустрією розуміють комплекс кам'яних виробів окремого місцезнаходження; індустрійна традиція об'єднує групу територіально локалізованих індустрій; технокомплекс охоплює індустрійні традиції та індустрії, принципово схожі за технологією виробництва заготовок і специфікою набору знарядь. В. Степанчук розділив усі індустрії з однобічними виробами на два технокомплекси: відщепового левалуа-мустьє та пластинчастого левалуа-мустьє. До технокомплексу відщепового левалуа-мустьє ввійшли індустрія типу Буглів V (шар I), індустрійна традиція типу Молодове (Молодове I, шари I–IV, Молодове V, шари 12, 11, Кетроси, Пронятин, Жорнов) та індустрійна традиція типу Шайтан-Коба (Шайтан-Коба I, Шайтан-Коба IV, Альошин Грот, шар 2), до технокомплексу пластинчастого левалуа-мустьє – індустрія типу Буглів V (шар II), індустрія типу Єзупіль I (шар III), індустрія типу Ненаситець, індустрія типу Курдюмівка, індустрійна традиція типу Кабазі II (Кабазі II, шар II)⁶⁹.

В. Чабай запропонував поняття левалуа-мустьєрського технокомплексу Східної Європи як сукупності індустрій, що ґрунтуються на використанні левалуазької черепахоподібної та пластинчастої технологій розщеплення нуклеусів з фасетованими основними та допоміжними ударними площадками. В Криму до левалуа-мустьєрського технокомплексу належать такі гомогенні західнокримські індустрії: Кабазі II (горизонти ПА/2-А3А), Шайтан-Коба (верхній горизонт), Карабі Тамчин (культурні шари III і II/2)⁷⁰, Кабазі V (пачка горизонтів III/3, культурний шар IV)⁷¹. На відміну від В. Степанчука, В. Чабай не використовує для будь-яких теоретичних побудов матеріали негомогенних комплексів.

Унаслідок вивчення матеріалів середньопалеолітичної стоянки Кабазі V для левалуа-мустьє Криму з'явилася перспектива розробок з функціональної варіабельності поселень⁷², які вже зроблені для мікокського технокомплексу.

Основні проблеми дослідження левалуа-мустьє Східної Європи

Левалуа-мустьєрський технокомплекс Східної Європи сьогодні охоплює два основні територіальні осередки пам'яток – Пруто-Дністерський та Кримський. За майже сторічний період досліджень цих пам'яток накопичено багату джерельну базу, яку вивчають різні науковці,

⁶⁹ Степанчук В. Н. Нижний и средний палеолит Украины. – С. 121–122, 141–142.

⁷⁰ Чабай В. П. Средний палеолит Крыма. – С. 33–76.

⁷¹ Chabai V. Kabazi V in the Context of the Crimean Middle Palaeolithic. – P. 523.

⁷² Demidenko Yu. E. Kabazi V, Sub-Unit III/3: Western Crimean Mousterian Assemblages. – P. 274.

застосовуючи для цього різні підходи та схеми опису, що нерідко суперечать один одному. Основною проблемою хроно-стратиграфічних досліджень залишається нестача надійних абсолютних дат, що співвідносились би з геологічною позицією відкладів. Окремою проблемою є визначення гомогенності комплексів.

Проблема “вузького” та “широкого” розуміння левалуазької проблематики накладає відбиток на підходи до типологічної та технічної атрибуції індустрій. Для західноукраїнської школи палеолітичних досліджень характерне “широке” розуміння поняття “левалуа”, кримські пам’ятки на сучасному етапі досліджень аналізують з погляду “вузького левалуа”. Майже єдиним винятком зі сказаного є матеріали Шайтан-Коби, проаналізовані Ю. Колосовим на підставі бордівських підходів. Натомість східноєвропейський регіон має свої особливості морфології артефактів, що не були передбачені тип-листом Борда⁷³. З часу опрацювання колекції Шайтан-Коби змінилися підходи до аналізу артефактів. Тобто нагальною потребою вивчення левалуа-мустьє Східної Європи є проведення повторного аналізу матеріалів Шайтан-Коби.

Отже, загальна проблема сучасних досліджень середнього палеоліту – з’ясування форм та визначення змісту техніко-типологічної варіабельності левалуа-мустьєрського технокомплексу Східної Європи. Розробки в напрямі функціональної варіабельності поселень з левалуа-мустьєрськими індустріями є перспективним напрямом для вирішення цієї проблеми. Дві територіально-хронологічні групи левалуа-мустьєрського технокомплексу Східної Європи – Пруто-Дністерська та Кримська – потребують подальшого обґрунтування шляхом розширення бази абсолютних дат та їхньої кореляції з результатами геологічних і біостратиграфічних досліджень.

THE ESSAY OF THE HISTORY OF EASTERN EUROPEAN LEVALLOIS-MOUSTERIAN STUDIES

Olga IGNATENKO

*Crimean division of Institute of Archaeology
of National Academy of Sciences of Ukraine
2, Yaltynska str., Simferopol, 95007, Ukraine
e-mail: olga.v.ignatenko@gmail.com*

The history of investigations of the Eastern European Levallois-Mousterian sites developed in four main directions, that of stratigraphy, chronology, typology and technology studies. The archetype Eastern European Levallois-Mousterian sites are localized in two regions: Prut-Dnister rivers basin and Crimean peninsula. The broad data base formed during the last 90 years caused major scientific discussion. Different approaches formed several research schools to the interpretation of archaeological

---

⁷³ Гладилін В. Н. Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. – С. 6.

Ольга ИГНАТЕНКО

---

complexes. These schools differ by the interpretation of Levallois core-reduction strategies. The definition and interpretation of their typological, technological and chronological variability are the most important tasks of the present day investigations of the Eastern European Levallois-Mousterian industries.

Key words: Eastern Europe, Middle Paleolithic, Levallois-Mousterian, historiography, stratigraphy, chronology, typological-technological variability.

ОЧЕРК ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛЕВАЛЛУА-МУСТЬЕ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Ольга ИГНАТЕНКО

Крымский филиал Института археологии НАН Украины

ул. Ялтинская, 2, Симферополь, 95007, Украина

e-mail: olga.v.ignatenko@gmail.com

История исследования леваллуа-мустьерских памятников Восточной Европы развивается по четырем основным направлениям: стратиграфия, хронология, типология и технология. Основные восточноевропейские памятники леваллуа-мустье локализованы в двух регионах: Пруто-Днестровском и Крымском. Широкая база источников, открытая на протяжении последних 90 лет, привела к развитию научной дискуссии. Разные подходы к интерпретации археологических комплексов сформировали несколько “школ” исследования леваллуа-мустьерских индустрий. В основном, данные подходы различаются интерпретацией содержания леваллуазской технологии. Одним из важнейших заданий современных палеолитических исследований является определение форм и интерпретация содержания типологической, технологической и хронологической вариабельности леваллуа-мустьерских индустрий Восточной Европы.

Ключевые слова: Восточная Европа, средний палеолит, леваллуа-мустье, историография, стратиграфия, хронология, технико-типологическая вариабельность.

Стаття надійшла до редколегії 09.07.2010

Прийнята до друку 17.08.2010

НАРИС З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕВАЛУА-МУСТЬЄ...

Таблиця 1. Хроно-стратиграфічна позиція левалуа-мустьєрських комплексів Східної Європи*

*Абсолютні дати, геологічні та біостратиграфічні визначення за: Gerasimenko, 1999, 2005, 2007; Haesaerts P. et al., 2003; Housley et al., 2007; Łanczont et al., 2009; Markova, 1999, 2004; McKinney, 1998; Mikhailesku, 1999, 2004, 2005; Rink et al., 1998; Yevtushenko et al., 2003; Иванова, 1982; Ситник, 2000; Степанчук, 2006; Чабай, 2004; Черныш, 1982.

Table 1. Chronology and bio-stratigraphy of the Eastern European Levallois-Mousterian complexes*

*Radiometric dates and bio-stratigraphical definitions after Gerasimenko, 1999, 2005, 2007; Haesaerts P. et al., 2003; Housley et al., 2007; Łanczont et al., 2009; Markova, 1999, 2004; McKinney, 1998; Mikhailesku, 1999, 2004, 2005; Rink et al., 1998; Yevtushenko et al., 2003; Иванова, 1982; Ситник, 2000; Степанчук, 2006; Чабай, 2004; Черныш, 1982.

	Пам'ятки	¹⁴ C / AMS	ESR	U-series	TL	Геохронологія	MIS
1	2	3	4	5	6	7	8
Крим	Шайтан-Коба IV, 1:2	Ki-10747, 14,06±0,2					
	Шайтан-Коба IV, 1:3	Ki-10748, 17,8±0,25					
	Шайтан-Коба IV, 1:4	GrA-12117, 18,02±0,1					
	Шайтан-Коба IV, 2:1	GrN-21189, 20,81±0,14 GrA-11925, 20,58±0,17				???	???
	Шайтан-Коба IV, 2:2	Ki-10462, 20,72±0,18 Ki-10463, 20,89±0,18					
	Шайтан-Коба IV, 2:4	Ki-10464, 21,24±0,17					
	Карабі Тамчин, П/2					Витачів, vt b3, Denekamp	
	Кабазі II, А3А-А4						
	Кабазі II, П/1А		30±2,0	32,1±6,5			
	Кабазі II, П/1	ОхА-4770, 31,55±0,6		40,1±5,0			
Кабазі II, П/2	ОхА-4771, 35,1±0,85				Витачів, vt b3-b2, Huneborg Stadial		
Кабазі II, П/3							
Кабазі V, П/3							

1	2	3	4	5	6	7	8
Крим	Кабази II, II/4	ОхА-4858, 32,2±0,9				???	3
	Кабази II, II/5	ОхА-4859, 33,4±1,0					
	Кабази II, II/6					Витачів, vt b3- b2, Huneborg	
	Кабази II, II/7			46,5±8,0		Interstadial (Les Cottes)	
	Карабі Тамчин, III	ОхА-10883, >42,4					
	Кабази II, II/7AB		36±3,0; 38±4,0				
	Кабази II, II/7C, II/7D, II/7E					Витачів, vt b2, Hengelo	
	Кабази II, II/8,			44±5,0		Interstadial	
	Кабази II, II/8C						
	Кабази II, IIА/1						
Кабази II, IIА/2					Витачів, vt b2- b1, Hosselo	5a-5b	
Кабази V, IV					Stadial		
Молодове V, 11a, 11б, 11, 12					Hosselo -- Moershoofd (?)		
Ріпичені Ізвор, III		GrN-11571, 45±1,4/1,2					Moershoofd Interstadial
		GrN-11230, 46,4±4,7/2,9					
		GrN-14367, 46,2±1,1					
Ріпичені Ізвор, II					Odderade Interstadial		
Ріпичені Ізвор, I					Amersfoort -- Brörup		
Кетроси, нижній шар					Stadial		
Пронятин				85±7	Stadial -- Amersfoort		
Єзупіль I, III				108±17; 112±11,2		5e	
Ігровиця I, II				135±9	Last Interglacial		
Буглів V, II				140±12			